

ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ – ГОЛЕМИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Киро Александров, член на Македонския научен институт

Косово, Босна и Херцеговина

Терминът Западни Балкани /ЗБ/ се появи и наложи в политическия речник след разпадането на бившата СФРЮГославия. Това бе естествено и логично поради обособяването на една група държави на полуострова със специфични проблеми и противоречия. Появиха се нови държави и съответно нови държавни граници. Започна афирмацията на нови нации с претенции за своя идентичност, история, език и малцинства на чужда територия. Формиран бе в резултат на войните в Хърватия, Босна и Херцеговина (БиХ) и Косово климат на взаимно недоверие, етническа и верска неприязън. Терминът бе лесно възприет от дипломацията на останалите държави на Балканите, които не желаеха да бъдат приобщавани към дестабилизиращия район на ЗБ, а също така и от международната общност като цяло, поради необходимостта от специфичен подход към този регион за неговото политическо нормализиране, за икономическата му стабилизация и конкретно за подготовката му за интеграция в НАТО и ЕС.

Предизвикателствата, за които ще говорим по-долу, са логични и лесно обясними. С поглед назад в историята може да се констатира, че те са в резултат както на развитието на процесите в самата СФРЮ, така и на повърхностния поглед и отношението на външния свят към тази федерация. И “изток”, и “запад”, както и тъй нар. необвързани страни, желаейки тази държава за съюзник, се интересуваха предимно какво говори Тито и какво става в Белград. Възприемаше се безкритично една изкривена розова картина на действителността във федерацията, което предопределяше всевъзможни стимули за управляващите и компромиси по отношение злоупотребата с власт. С лека ръка, без осъждане отвън, се подминаваха действия на наложения по същество тоталитарен режим във федерацията. По-малко внимание се отделяше на обстановката и процесите в отделните републики и автономни области, на цензурата в средствата за информация, малцинствените проблеми, правата и свободите на личността, на политическите съдебни процеси и т. н. Така например външният свят не реагира адекватно на насилията над албанците в Косово през 60-те и 80-те години на миналия век, на разправата с политически опоненти на режима в Загреб през 1971 г. /главно от кръга на Матица Хърватска и Загребския университет/, на съдебния процес срещу група бошняци мюсюлмани /сред които и Алия

Изедбегович/ през 70-те години, както и на прословутия Меморандум на Сръбската академия на науките през 1985 година.

Подходът на международната общност към СФРЮ не се промени чувствително и в началото на процеса на разпадането ѝ. Докато интересът към новия сръбски лидер Слободан Милошевич растеше и се увеличаваха опашките от политици и дипломати пред неговия кабинет в Белград, малко внимание се отделяше на промените и назряващите събития в Любляна, Загреб, Сараево, Прищина, Скопие. Демагогията на Милошевич, подкрепена силно дипломатически и пропагандно, прикриваше неговите стратегически цели, разбрани едва след войните в Хърватия, БиХ и Косово. Непознаването в дълбочина на настъпилите промени и антагонистичните противоречия на етно-национална, икономическа и верска основа не позволиха на много политици да предвидят безвъзвратното разпадане на федерацията и възможните последици.

Пред предизвикателства днес са изправени държавите, които са традиционни съюзници и приятели на един или друг народ в бившата СФРЮ. Видим е техният специфичен подход към случилото се на територията на федерацията. Едни бяха привърженици на каузата на словенци и хървати, други – на каузата на сърбите, а трети – на тази на бошняците и албанците.

Логично бе да се сблъскат с предизвикателства и непосредствените съседи на бивша Югославия, както поради комплексите от минали войни и наследени проблеми в двустранните отношения, така и от страх от конфронтация, която биха осъдили международни фактори.

Косово – предопределен статут

Доброто познаване на историята на конфликта между сърби и албанци на територията на Косово е един от най-важните фактори за безпристрастен подход по въпроса за статута на областта днес. Корените на този конфликт са дълбоки и устойчиви. Сърбия, следвайки доктрината за териториално разширение на Илия Гарашанин /министър – един от главните идеолози на сръбския национализъм от средата на XIX век/, след балканските войни /1912-1913/ завзема Косово и Вардарска Македония. Още в първия момент Белград се сблъсква с няколко проблема. В новопридобитите територии коренното сръбско население е незначително малцинство, а мнозинството, съответно албанци и българи, вече е прегърнало идеята за национално освобождение и присъединяване към държавата майка. За тях Сърбия е окупатор. Отчитайки този фактор, Белград бърза да узакони териториалното разширяване. Според

множество проучвания, конкретно по отношение на Косово, това не му се удава по редица причини нито с вътрешен правен акт, нито със сключените международни договори: Лондонския договор /1913 г., между Османската империя и балканските държави/, Букурещкия договор /1913 г., между балканските държави/, последвалите двустранни договори с Турция /1914, 1920, 1925/. Не е случайно, че първият сръбски закон, който регулира гражданство на косоварите, е от 1928 година.

Обявявайки пред външния свят завоюваните нови територии за исконни сръбски земи – Стара Сърбия, а населението – за сърби, белградските власти поемат курс на насилствена асимилация на местното несръбско население /през 1918 година Вардарска Македония е преименувана като Южна Сърбия и така се третира до 1941 година./ Асимилацията се оказва невъзможна по отношение на албанците поради етнически, културни и верски различия. Сблъсъкът между албанци и сърби е силен и още през 1915 г. областта е разтърсена от вълнения сред албанците. Това е причината сръбският политически елит да възприеме идеята относно необходимостта от насилствено изселване на коренното албанско население и сръбска колонизация на областта. Тази идея се реализира с променлив успех до Втората световна война. Първата стъпка за колонизация е направена с “Декрет за населяване на новоосвободените територии” /1914/. Следват го “Декрет за временни мерки за аграрна реформа” /1919/ и “Декрет за колонизация на новоосвободените южни земи” /1920/. Недоволни от ефекта на колонизацията сръбски интелектуалци, обединени в Сръбски културен клуб, през 1937 година настояват пред правителството в Белград за по-твърди действия в областта. В много исторически документи са цитирани части от връчения от тях доклад, чиито главен вдъхновител е историкът от Белградския университет Васо Чубрилович. В него между другото се казва: “Ако приемем, че постепенното разселване на албанците с наша растяща колонизация не е ефикасно, тогава за нас остава само един път – тяхната масова емиграция... Във времето, когато Германия може да изгони десетки хиляди евреи... прехвърлянето на няколко стотици хиляди албанци няма да предизвика световна война.” Известен е втори доклад, изготвен от същия професор през 1944 година, в който той стига до извода: “Единственото правилно решение на въпроса за малцинството за нас е изселването”. Така следваната от белградските власти политика по отношение на албанците в Косово в периода 1913 – 1945 г. е главна причина за задълбочаването на междуетническото и верското отчуждение, което по-нататък ще прерастне в неприязън и непримирим конфликт между двете общности.

Присъединяването на Косово към югославската федерация след Втората световна война като автономна област на Сърбия,

което е в унисон с вижданията на Сталин и Тито и съгласието на Енвер Ходжа, се посреща с недоволство от албанците. Техният масов отпор на това решение започва още през 1945 година. Потушаването на бунтовете в областта ръководи лично известният по това време сръбски лидер Ранкович. С конституцията от 1963 г. символичната автономия на Косово е ликвидирана, а през 1968 г. Белград дефинира областта като “обществено-политическа общност”. Тези действия предизвикват нови албанси вълнения и недоволство. Тогава за първи път се лансира и лозунгът “Косово – република”.

Недоволството на албанците от статута и постоянното напрежение в областта, както и важни международни събития през 60-те години принуждават Тито и неговото тясно обкръжение /Е. Кардел, Ст. Доланц и Вл. Бакарнич/ да наложат съществени промени в приетата през 1974 година конституция. С нея, въпреки че Косово и Войводина остават в рамките на Сърбия, те са дефинирани като равноправни федерални единици. Така Косово по същество започва да функционира като република със свои парламент, правителство, президент, академия на науките, университет и с негови представители във федералните власти. Може да се каже, че този нов статут внася качествени промени в развитието на областта и предопределя в значителна степен бъдещото развитие на отношенията между албанци и сърби във федерацията. Паралелно с утвърждаването на държавността и налагането на албанска административна и културна доминация в областта се засилва миграцията на сърби към централна Сърбия. Този миграционен процес нараства и поради бързата индустриализация на Сърбия в този период, осигуряваща нови работни места и по-висок жизнен стандарт. Между Белград и Прищина възникват противоречия и на социално-икономическа основа, тъй като сърбите, макар и малцинство, все още запазват доминантни позиции в икономиката и значителна част от дохода в Косово се прелива в Сърбия.

Смъртта на Тито и последвалата в Сърбия т. нар. антибюрократична революция, която довежда на власт Милошевич, динамизира конфликтността в Косово. Под лозунга “диференциация” в администрацията новият сръбски лидер сменя през 1981 година старите ръководни кадри в Областта. Появилият се прословут Меморандум на САНУ /1985/ се смята за своеобразен манифест на великосръбската политика и важен катализатор на национализма във всички части на федерацията, вкл. в Косово. Направеният в този документ извод, че “интегритетът на сръбския народ” трябва да бъде приоритетна грижа на сръбската политика, бе възприет от Милошевич и отстояван през следващите години. При това понятието “интегритет на сръбския народ”

внушава, че там, където живеят сърби, е сръбско и фактически Югославия е сръбска държава.

Конкретно в Косово новата сръбска политика бе посрещната с бунтове и стачки. С последвалото решение на Скупщината на Сърбия на 28.03.1989 г. автономията на Косово бе ликвидирана. Това бе и моментът, в който комуникацията между Белград и Прищина бе прекъсната. Албанците демонстративно показаха, че не искат да бъдат управлявани от Белград и поеха по пътя на съпротивата.

Отпорът на албанците срещу сръбската доминация в Областта след 1989 г. има ново качество. Той вече е организиран и с ясни цели. Начело застават и го направляват нови лица с по-висока политическа култура, формирана след 1974 година. Те произлизат главно от интелектуалните кръгове, свързани с Университета и Академията в Прищина – философи, социолози, писатели, журналисти. През декември 1989 година е основана и партията на Ибрахим Ругова – Демократическа лига на Косово, която се превръща в главна политическа сила, изразител на албанското искане за независимост на Косово. Десетгодишните усилия на Милошевич в периода 1989-1999 г. да подчини косовските албански лидери не дадоха резултат. Пропастта между сърби и албанци ставаше все по-дълбока и по-широка.

С решението на Белград да осъществи етническо прочистване на Областта през 1999 година, дори с цената на военен сблъсък с НАТО, се достигна кулминацията на етнонационалното отчуждение и пределът, от който не се вижда път за връщане назад за бъдещо съжителство в границите на Сърбия.

Всичко изложено дотук обяснява невъзможността за договаряне на двете страни в конфликта по взаимноприемливо решение за статута на Косово. Ако не бъде наложено решение с натиск отвън, Косово ще остане дестабилизирана конфликтна зона в центъра на Европа. Общите международни усилия до момента родиха плана на Ахтисари, който би следвало да се подкрепи от ангажираните с конфликта международни фактори и приеме от сърби и албанци като оптимално решение.

Страховете и съмненията, лансирани в политическото пространство, внушаващи, че независимостта на Косово би била прецедент в международните отношения, не следва да се приемат като резонни. Както се вижда от изложеното дотук, в случая не става въпрос за отделно събитие или поредица от събития за кратък период, засягащи определен народ или територия, а за 100-годишен исторически процес, който с разпадането на бившата СФРЮ отива към своя логичен край.

Виждането, че отделянето на Косово е неприемливо решение, тъй като се прекрояват границите в региона и ще бъдат нарушени суверенитетът и териториалният интегритет на Сърбия, е исторически превъзможнато. С разпадането на СССР и на СФРЮ започна прекрояването на държавни граници в Европа в нарушение на Хелзинския договор. При това не следва да се забравя как Косово и Вардарска Македония са присъединени към Сърбия и чия е главната вина за процесите в Косово след Втората световна война. Много от аргументите на косоварите за отделяне от Сърбия съвпадат с тези на останалите бивши югославски републики.

С едно сериозно международно военно и цивилно присъствие в Областта, както в момента, и с активно целенасочено подпомагане на демократичните процеси в нея при подготовката ѝ за членство в НАТО и ЕС Косово би могло да се утвърди като държавен субект, незастрашаващ сигурността на своите съседи. Множество от проблемите, които реално съществуват в Косово – бедност, огромна безработица, престъпност, корупция – са последица от досегашния му статут, от изолацията от съседите и Европа, затворените граници, несигурността и неясната перспектива. Областта разполага със значителен икономически потенциал и работна сила, което е предпоставка за развитие и оцеляване.

Въпросът относно възможността за обединение на Косово с Албания, кога и как би се осъществило, не би следвало да се разглежда като актуален. Той не се обсъжда нито в Тирана, нито в Прищина. Реално погледнато, след интервенцията на НАТО и фактическото положение на Косово като международен протекторат извън юрисдикцията на Сърбия и символична граница с Албания, по същество вече е осъществено териториално и духовно обединение на албанския народ.

Отстояваните категорично от албанския народ и от всички негови политически сили позиции за независимо Косово следва да се възприемат сериозно при разглеждането от международния фактор на подсъказваните и желани от Белград алтернативни решения като широка автономия на Косово в рамките на Сърбия или разделяне на Областта. Що се отнася до разделянето на Косово, следва да се отчита, че разделянето на гр. Митровица и района около него по р. Ибар би означавало посегателство на сърцевината на икономиката на Областта. Там се намира металургичният комбинат “Трепча” и принадлежащите му залежи на въглища и рудни богатства. /Преди разпадането на СФРЮ в комбината “Трепча” са работили около 20-22000 работници. През 1999 г. същият е затворен. Сега само в северната част на Областта, населена главно от сърби, чакат работа

3000 души./ Тази опция за албанците е абсолютно неприемлива. Вероятността е много голяма, при посочените алтернативни на независимостта, албанците да предприемат радикални ходове, включително и въоръжени действия вътре и извън Областта. При това следва да се има предвид, че става въпрос за въоръжил се народ, разполагащ и със свои легални и нелегални военни формирования. Подобен въоръжен конфликт несъмнено би имал рискови последици за Р. Македония, БиХ и в по-широк план.

Босна и Херцеговина – унитарна държава или федерация

Както е известно войната в БиХ /1992-1995/ раздели един просъществувал столетия общ икономически простор, изтръгна от родните огнища, разсели и прогони около 2 милиона души. Освен това убити бяха десетки хиляди невинни хора, разрушени стотици културни и верски паметници, разделени хиляди семейства /Смята се, че в БиХ преди войната е имало 30 % етнически смесени бракове/.

Днес гарантите на държавата БиХ, оформена с Дейтънското споразумение, (САЩ, ЕС и Русия) са изправени пред избора – да се остави страната сама да разрешава своите проблеми чрез договаряне между трите държавотворни народа – сърби, бошняци и хървати, или алтернативата – налагане на решение с натиск отвън. Вече 12 години след приключването на войната е ясно, че наложената с дейтънската конституция политическа система на държавата не функционира. Постигнатото под егидата на САЩ споразумение спря войната и това е неговата главна заслуга. В същото време то санкционира разделение и администриране на държавата на базата на статуквото, постигнато със силата на оръжието, без да се съобразява с историческите, етническите и социално-икономическите реалности в бившата югославска република. С формирането на двата ентитета – Република Сръбска /РС/ и Федерация Босна и Херцеговина /ФБиХ/ – по същество федерални единици, бяха заложени правни, политически и икономически предпоставки за обособяването и функционирането им като самостоятелни държави. Със сигурност може да се предположи, че точно това е искал Милошевич в Дейтън. /Както споделя един от присъствалите на преговорите бошняци, сръбският лидер е настоявал най- много сръбската част да запази името Република Сръбска, докато Туджман и Изетбегович са се борили главно за повече територия./ Освен това Дейтънското споразумение предостави на двата ентитета правото да осъществяват “специални и паралелни отношения“ – съответно ФБиХ с Хърватия и РС със Сърбия, което по същество дава възможност на двете съседни държави да се намесват във

вътрешните работи или поне да влияят на процесите в БиХ. /Хърватия с едностранно заявление обяви отказването си от подобни отношения./

Конституцията даде възможност да се формират властите на държавно равнище чрез етнически вот и техните решения да бъдат блокирани от политическите сили на всеки от трите народа, ако по тяхна преценка същите не отговарят на интересите на съответния народ. При това следва да се има предвид, че в БиХ почти всички сериозни партии са формирани на етническа основа, в една или друга степен са участвали във войната, както и техните лидери. В реториката и поведението им все още присъства етническа или верска неприязън към вчерашния противник на бойното поле.

Доминиращото политическо противоречие в БиХ днес е каква да бъде държавата. Сърбите се борят за федерална държава при запазване дадените на РС в Дейтън територия и ингеренции на всяка цена. Хърватите искат при евентуална ревизия на Дейтънското споразумение или запазване на федералното устройство да се формира отделен хърватски ентитет. Бошняците настояват за унитарна държава.

Налага се убеждението, че при съществуващите етноцентризъм и климат на взаимно недоверие властващите политически сили на трите народа не са в състояние да направят в близко бъдеще необходимите компромиси и сами да се договорят за промяна на конституцията и съответно на политическата система, които да доведат страната на прага на членството в ЕС. Освен това може със сигурност да се каже, че постигането на договор за промяна устройството на държавата, особено между сърби и бошняци, не би могло да се очаква без натиск отвън.

Оказа се, че масираното международно присъствие в БиХ, включващо Върховен представител на ООН, а отскоро и Специален представител на ЕС, военна и полицейска мисии, множество международни организации, а също така огромната финансова помощ за страната, не повлияха досега за постигане на съгласие по посочените императивно от ЕС основни реформи – полиция, правна система, медии, образование. Една от главните причини за това положение е видимото колебание в международния фактор относно необходимостта от натиск върху политическите лидери за постигане на договор. Това се потвърждава от дейността на досегашните върховни представители, всеки от които тълкуваше възложения му мандат различно. Докато едни наказваха политици, включително членове на най-висшите органи на властта /парламент, президентство, правителство/, отменяха решения и закони, други смятаха за целесъобразно само да наблюдават и съветват, изчаквайки политиците сами да се договорят.

Предизвикателство за ЕС и особено за района на Западните Балкани е появата на политическата сцена на новата нация – бошняци. Както е известно, в края на 70-те години на миналия век босненските мюсюлмани бяха обявени за нация. Това съответно бе потвърдено с конституцията на СФРЮ от 1974 г. Думата мюсюлманин започна да се изписва с главна буква. Този ход на Тито по това време се обясняваше с желанието му да спре споровете между сърби и хървати относно етническата принадлежност на мюсюлманите. За едните те са сърби, а за другите – хървати, приели исляма след идването на османлиите. По време на войната в БиХ обаче сръбската пропаганда и частично хърватската използваше за тях термина “турци”.

В процеса на разпадане на федерацията и главно по време на войната в двумилионната мюсюлманска общност усилено се утвърждава тезата, че мюсюлманите са етнически бошняци със свои исторически корени, своя средновековна държава, че са имали църква /църква босанска/, свой език, различен от сръбския и хърватския. Видни представители на интелигенцията застъпват виждането, че бошняците са наследници на богомилите, които не са искали да приемат християнството – нито православието, нито католицизма, а в рамките на Османската империя доброволно са приели исляма. С това концептуално виждане бошняците проектираха бъдещи проблеми и противоречия със сърби и хървати.

С Дейтънското споразумение бошняците бяха легализирани като трети държавотворен народ в БиХ. След него, както и по време на войната, отношението към тях не бе еднозначно. В резултат на пропагандата на воюващите срещу тях страни, целяща да ги представи като носители на тероризма в Европа и съюзници на Ал Кайда, използвайки като повод главно помощта, предоставяна на Изетбегович от ислямски държави и участието на контингент от муджахидини във войната на страната на бошняците, а на по-късен етап и появата на вехабизма в БиХ, в една част от външния свят бе формирано негативно отношение към бошняците мюсюлмани. За друга част обаче бошняците бяха жертви, на които международната общност трябва да помага. Това виждане започна да доминира след очевидните факти за етническо прочистване и особено след геноцида над бошняците в района на Сребреница. Болшинството от политиките бошняци признаха, че участието на муджахидините във войната е грешка и че вехабизма няма място в БиХ. В това отношение показателно е едно изявление на Изетбегович в отговор на журналистически въпрос. Той заявява, че бошняците, изправени пред тотално изстребление от сърби и хървати, са били принудени да приемат военна помощ от всякъде, че муджахидините са пристигнали в БиХ по собствено желание и че помощта им не е била от

особено значение. В същото изявление той признава, че те са извършили престъпления, за които бошняците не следва да носят отговорност.

В борбата за признаване на тяхна национална идентичност, както и за членството на БиХ в НАТО и ЕС, бошняците акцентират на факта, че те са коренни европейски мюсюлмани, съжителствали векове битово и културно с католици и православни. Като аргумент изтъкват и начина на функциониране на тяхната ислямска общност, утвърден по време на австро-унгарската окупация с цел отдалечаването им от останалия ислямски свят и възприемане на европейските ценности.

Налага се убеждението, че запазването целостта на държавата БиХ, в която бошняците имат равноправен статус с хървати и сърби, и приемането на страната в НАТО и ЕС са най-важните фактори, които ще осигурят имунитета на бошняците от ислямския радикализъм и фундаментализъм.

Постигането на общо съгласие в международната общност относно причините и характера на 3-годишната война в БиХ и осъждането на военнопръстъпниците е от особена важност. Както е известно това не бе направено в Дейтън. В подписания договор не се посочват виновните за войната. Не се знае кой е победител и кой – победен. Останаха спорни въпросите: извършена ли е агресия срещу БиХ /както казват хървати и бошняци/, или случилото се е гражданска война, т. е. междуетнически конфликт, за който всички страни са еднакво виновни /както твърдят сърбите/; имало ли е целенасочено силовое етническо прочистване или не; извършен ли е геноцид от някоя от страните или не. Всичко това не можеше да не се отрази на работата на създадения международен трибунал за Югославия в Хага, а също и на поведението на политическите сили, представляващи трите народа след войната. Изправените пред трибунала политически лидери за някоя от страните са национални герои, за друга – военнопръстъпници. Това обяснява и факта, че до днес не са изпратени в Хага Радован Караджич и Ратко Младич и че тяхната охрана не е дело на кръгове или групи лица, а целенасочена държавна политика на Сърбия. **Отговорът на поставените въпроси не би трябвало да се отлага, защото от него ще зависи постигането на помирение в БиХ, завръщането на прогонените и разселени лица по родните места, преодоляването на ксенофобията и в крайна сметка връщането на страната в нормална обстановка на съжителство и толерантност. Колебанието и забавянето на международната общност да осъди политиката, която предизвика войната в БиХ, би окуражавало нови политически сили в страната и в района, както и отделни политически лидери, да следват и в бъдеще шовинистическа и ксенофобска политика.**

Неоснователни са прогнозите и страховете, които се споделят във връзка с решенията за статута на Косово, относно подялба на държавата или присъединяване на Република Сръбска към Сърбия. Поддържаните от определени политически сили в Сърбия илюзии са обясними преди всичко с техните властови амбиции. Подобно развитие би било възможно само с нова война в БиХ, което не желае никой от трите народа след преживяното през 4-годишната война и което не може да допусне международната общност.

Република Македония – конфликтната идентичност

Поява, същност и внедряване на македонизма

Исторически факт е, че изобретател на македонизма като етническа идентичност е сръбският историк Стоян Новакович. Това се случва след Берлинския конгрес /1878/, когато Македония остава в рамките на Османската империя. До този момент същият историк /както и редица други известни сръбски историци, лингвисти, пътешественици като Вук Караджич, Йован Цвиич, Стефан Веркович/ на базата на лични проучвания съобщава в своите писания, че българите са доминиращата част от населението в тази област. Историкът Новакович ясно вижда, че славянското население се самоидентифицира като българско, че идеята за българско национално обединение е пунала дълбоки корени в Македония, както и факта, че сръбската национална идея няма почва в областта. Той възприема обаче доминиращата по това време сръбска национална доктрина /“Начертание“ на И. Гаращинин, 1848 г., която поставя задачата Сърбия да воюва за всеки метър територия, освободена от Османската империя, внимавайки единствено да не влезе в конфликт с Русия/, и лансира идеята, че на българщината в Македония може да се противопостави единствено македонизмът. От този момент Новакович става политик и се ангажира в услуга на сръбската политика за присъединяване на Вардарска Македония към Сърбия. Той разглежда македонизма като временно явление и етап от сърбизирането на населението, през който следва да бъде ликвидирано всичко българско на тази територия. **Следователно антибългаризмът се залага като иманентна, същностна черта на македонизма.**

Подготовката за внедряване на македонизма във Вардарска Македония започва по време на Втората световна война, а непосредствено след нея – практическата му реализация. Това е доказателство, че насилствената сърбизация след 1913 г., когато областта е обявявана за Стара Сърбия, и в периода 1918-1945 г., когато тя е преименувана на Южна Сърбия, не е дала желанния резултат. До войната българите успяват

да противодействат на сръбските власти, защитавайки своята етническа принадлежност и желанието за присъединяване към България, за което дават хиляди жертви.

За успеха на сръбската идея във Вардарска Македония съдействат редица външни фактори. Най-важните от тях са: коминтерновското виждане, възприето и от БКП, относно националноосвободителните движения на Балканите и обявените нови нации – добруджанска, тракийска, македонска и др.; линията на ЮКП и сръбската пропаганда да се използва участието на България във Втората световна война на страната на Германия и предоставеното ѝ администриране на Македония за трансформиране на антифашистката съпротива в областта в антибългарска; решението на Сталин да се прехвърли ръководството на съпротивителното движение в Македония от БКП на ЮКП; заблудението на ръководството на БКП относно възможността за изграждане на федерация с Югославия, както и капиталните му грешки, свързани с насилствената македонизация на българите в Пиринския край след войната и екстрадирането на прогонените от Егейска Македония българи по време на гражданската война в Гърция.

Македонизмът не би успял да се наложи във Вардарска Македония, ако не е бил подкрепен и от местни българи, власи и сърби. Фактите говорят, че повечето от тях са били вербувани и обучавани като стипендианти в сръбски учебни заведения в Белград и Крагуевац, а след това назначавани на отговорни постове в Скопие, където послушно работят за сръбската кауза. /Значителна част от тези лица са били представители на коренното влашко население или от смесени българо-влашки или българо-сръбски семейства./ Други са приемали идеята от карьеристични подбуди, а трети като членове на ЮКП са следвали линията за дистанциране на областта от България и интеграцията ѝ в рамките на Югославия. За всички тези лица утвърждаването на македонизма се превръща в професия и императивна политика, главен критерий за оцеляване и растеж в служебната йерархия, задължително изискване при назначаването на отговорни постове в органите за сигурност, армията, полицията, средствата за информация. **Налагането на македонизма означаваше по същество узурпация на част от българското етническо и духовно пространство, съпроводена с хиляди човешки жертви и унищожаване на българско историческо, културно и църковно богатство във Вардарска Македония.**

Македонизмът в рамките на СФРЮ

Управляващият елит в Скопие се чувстваше изключително комфортно в рамките на СФРЮ. Той бе осигурен и политически, и икономически. Получаваше значителна част от федералните фондове за подпомагане на слаборазвитите републики /както и Сърбия, БиХ, Косово/, като щедро използваше полученото за поддържане на висок жизнен стандарт и голяма за размерите на републиката администрация. Отблагодаряваше се с пълна лоялност и послушност към Тито, а след неговата смърт – на сръбския елит. Не е случайно, че след смъртта на вожда /1980/ първият Председателстващ Председателството на СФРЮ Лазар Колишевски демонстративно повтаряше “силна Сърбия, силна Югославия”, в противовес на декларациите на лидерите на Словения и Хърватия – “слаба Сърбия, силна Югославия”. Не е случайно също, че единствено Киро Глигоров и Алия Изетбегович имаха готовност за договор с Милошевич за формиране на някаква нова федерация при очевидното разпадане на СФРЮ. Със сигурност може да се твърди, че ако Изетбегович не бе поел курс за независимост на БиХ, Глигоров нямаше да посмее да организира референдума за независимост на Република Македония през 1991 г. Самото допитване до населението, което Глигоров формулира в два варианта, достатъчно ясно подсказва какво той желае. Първи вариант: “Дали сте за независима Македония с право да остане в Югославия“ и Втори вариант: “Дали сте за независима Македония с право да влезе в съюз с независими югославски държави”.

Македонизмът и битката за международно признание

След като постигна пълна доминация в Република Македония, македонизмът започна агресивно настъпление в международен план. В рамките на федерацията той бе щедро финансиран и подкрепян дипломатически и пропагандно. Огромни за мащабите на Република Македония бяха инвестициите за подготовка на научни кадри, за написването на базова историческа литература /т. нар. “История на македонския народ”/, за нови учебници и помагала по история и география, за утвърждаването на македонски език, за издателска дейност. Това обяснява бързото израстване и афиширане на 50 академици, членове на МАНУ, повечето от които директно ангажирани в защитата на македонизма /историци, лингвисти, етнологзи и литератори/; създаването на издателски къщи и специализиран институции за международна дейност, включително и такива за работа с емиграцията от Македония;

разкриването на множество лекторати по македонски език в чуждестранни университети, както и изключително активното участие на международни форуми в областта на славистиката, историята, литературата, езикознанието, географията. В рамките на международни научни прояви представителите на Република Македония водеха целенасочено и агресивно полемика единствено с българските учени, обвинявайки ги в изопачаване на историята, непризнаване на македонска нация и македонски език, без при това да си служат с конкретни исторически факти и аргументи. Нещо повече, наложено бе като догма виждането, че за историята не са важни фактите, а тяхното тълкуване, с което се стимулираше фалшификацията на историческата истина и тенденциозната индоктринация на подрастващите поколения – ученици и студенти. По същество целенасочено се насаждаше отчуждение и неприязън към всичко българско.

Противопоставянето на фалшивите тези от страна на българските учени бе главната причина Скопие да спекулира дълги години с лесно приемливата от политици и дипломати, но извадена от контекст фраза на Чърчил “Балканите произвеждат повече история отколкото могат да понесат” /любим метод на фалшификаторите е да си служат с полуистини/. Изправено пред съпротивата на българската страна и силата на българските аргументи, Скопие през цялото време, и особено след провъзгласяването на независимостта, усилено търси историческа подплата на македонизма. Фабрикуваната днес политическа история, внушаваща наличие на връзка на македонска етническа идентичност и на държавата Република Македония с империята на Александър Македонски, стигна очевидно границата на търпимост на външния свят по отношение на възможните и допустими лъжи и фалшификации на историята. Това обяснява донякъде защо външният свят днес проявява склонност да подкрепя в по-голяма степен Гърция в спора за името.

Съседите и македонизма

Всеки познавач на историята на Балканите след една обиколка на столиците на съседните на Република Македония държави в началото на 90-те години на миналия век и неофициални разговори на различни равнища относно как се възприема новата държава неминуемо би стигнал до извода, че има съмнения по въпроса за оцеляването ѝ и че не се признава македонска етнонационална идентичност. В Белград би могъл да чуе становище, че най-добре е Република Македония да бъде разделена между Сърбия и България или между Сърбия и Гърция, в Тирана – между Албания и България. В Атина ще бъде заявено, че няма македонска национална идентичност и че

държавата не може да носи такова име, а в София, че няма македонска нация и македонски език и че македонците са етнически българи. Същите становища би могло да се чуят и в Република Македония, ако последователно се разговаря с представителите на различните етнически общности – българи, сърби, албанци, гърци. Деклариращите се като етнически македонци най-често заявяват, че не се признава тяхната идентичност поради териториалните претенции на съседните държави към Вардарска Македония. Подобно виждане не е случайно. Управляващите в Скопие дълго време защитаваха тезата относно необходимостта Република Македония да следва линия на еднаквата отдалеченост от съседните държави, а македонистката пропаганда внушаваше, че съседите са като четири вълка, които дебнат тяхната страна. По същество обаче зад това пропагандно клише се прикриваше истинското намерение да се следва дистанция само по отношение на България – политическа, икономическа, културна. Именно дистанцирането показва дълбоко вкоренения, органически страх на македонистите от отварянето към България, което би било реална заплаха за фалшивата идентичност. Страхът бе най-важният фактор, който моделираше политиката на Скопие към България по времето на бившата СФРЮ. Тази политика имаше силната подкрепа на федерално равнище и преди всичко на Сърбия. Неслучайно Белград наложи като най-голям проблем в българо-югославските отношения измисленото македонско малцинство. След като се разбра, че България не може да бъде принудена да признае наличието на македонска нация /за което не съществуват нито исторически, нито етнически, нито международноправни аргументи/, усилията бяха насочени към признаване на македонско малцинство в Пиринския край с разбирането, че същото би означавало *Ipso facto* признание на такава нация. Скопие полагаше и полага днес огромни усилия за постигане на тази цел, като при това си служи с всички възможни средства.

Предизвикателства и поражения на македонизма

Блокадата на републиката от север и юг след обявяването на независимостта бе сериозно предизвикателство за върхушката в Скопие и македонизма. Панически страх ги принуди да потърсят помощ от България за коридор. Оказаната бърза и безусловна подкрепа не бе оценена реално. Нещо повече, недружелюбието и претенциите към България останаха с видима тенденция към ескалиране.

Първите удари на македонизма бяха нанесени от Гърция с принудата за промяна на държавното знаме и конституцията на Република Македония /приетите на 06.01.1992 г. анекси/, с наложената резолюция на СС на ООН /1993/, която задължава Република Македония да води

преговори с Гърция за името, и главно с двустранната Временна спогодба /1995/. В посочената Спогодба под натиска на гърците бе включен чл. 7, който гласи “Да не се допуска обществени и частни органи и институции да провеждат неприятелска пропаганда срещу Гърция“. Резолюцията и Спогодбата са двата документа, които сега Атина използва за натиск срещу Скопие за промяна на името. Показателно е, че тези аргументи срещат подкрепа в Европа и САЩ. Това пролича при посещенията на гръцкия външен министър в Брюксел, Берлин, Лондон, Париж, Рим и Вашингтон. Гръцката позиция сега е изчистена и ясна. Тя изисква да се изпълнява Временната спогодба, да се водят двустранни преговори за намиране на взаимноприемливо име, да няма “иредентични ходове и провокации“ от страна на Република Македония. Според Атина “Македония е географски голяма област и нейни части принадлежат на четири държави. В Гърция живеят два и половина милиона гръцки македонци... Трябва да се разграничи коя част на коя държава принадлежи и да се разбере, че никой не смее да претендира за цяла Македония.” /Интервю на Дора Бакояни в ”Утрински вестник“, 01.12.2007 г./ **Очевидно отстояваната от Скопие теза, че името на държавата е производно на етнонационалната идентичност на населението и че промяната му би означавала посегателство на тази идентичност, изгубва подкрепа в международен план.**

Вторият голям удар на македонизма бе нанесен с Охридския рамков договор, подписан в Скопие на 13.08.2001 г. Под натиска на албанската общност и нейните политически сили бяха извършени съществени промени на конституцията на Република Македония /приета на 17.11.1991 г./ и съответно на политическата система. Сменен бе преамбюлт на конституцията, в който се посочваше, че Република Македония се конституира като “национална държава на македонския народ“. Новият се базира на концепцията за индивидуалните права и гражданското общество и Република Македония се определя като гражданска и демократична държава. Дава се правото на представителите на различните етнически общности свободно да изразяват, да пазят и развиват своята идентичност и да употребяват символите на своите общности; да основават културни, художествени, научни и образователни институции, както и научни и други сдружения за изразяване, защита и развитие на своята идентичност; да преподават на своя език в основното и средното образование /чл 48, т. 1, 3, 4/. Промените в конституцията предвиждат и значителна автономност на местната власт. **Цялостният анализ на постигнатото от албанската общност с Охридския рамков договор показва, че в Република Македония се отива към етническо обособяване и затваряне, което предвещава сериозни проблеми в бъдещото функциониране на унитарната държава.**

Подготвя се и трети удар срещу македонизма. Вече 101 американски конгресмени /79 демократи и 22 републиканци/ са подписали проект на резолюция на Конгреса, с която се иска Република Македония да прекрати “неприятелската и иредентиска пропаганда“ по отношение на Гърция; да работи с ООН и с Гърция за намиране на съвместно решение за името; да извърши ревизия на учебници и карти; да преименува скопския аеродром. **Приемането на такава резолюция на конгреса на САЩ би предизвикало сериозни сътресения в общественото мнение в Република Македония и подкопаване устоите на македонизма.**

Логиката на развитието на отношенията между Република Македония и Сърбия след разпадането на федерацията подсказва, че са неизбежни бъдещи противоречия между двете държави по въпроси, свързани с историята, църквата, сръбското културно наследство на територията на Вардарска Македония. И Белград, и Скопие обаче ще се стремят да ги тушират главно поради стратегическата важност на коридора Север – Юг /Белград – Ниш – Скопие – Солун/, чието безпрепятствено функциониране засяга жизнените интереси на двете страни в области като транспорт, търговия, енергетика, телекомуникации. Това предполага и въздържане от действия, които биха довели до ескалация на напрежение между тях. Линията на балансиране и предпазливо изчакване, която следва Скопие по отношение на Косово /относно демаркацията на общата граница и статута/, както и толерирането на т. нар. Православна охридска архиепископия в Република Македония, формирана с благословията на Сръбската православна църква /връчен от нея томос на архиепископ Зоран Вранишкович през 2002 година/, потвърждава тези виждания.

Може със сигурност да се прогнозира бъдещи осцилации в отношенията на Скопие с Тирана и Прищина във връзка с безусловното изпълнение на Охридския рамков договор и желанието на албанците да се преборят за равнопоставен с македонците конституционен статус. Според някои албански политици има логична предпоставка за равнопоставеност на македонци и албанци в държавата, след като първите се определят за наследници на древните македонци, а вторите – на илирите, също живеели на тази територия.

Проблемите, които пречат на Република Македония за пълна нормализация на отношенията ѝ със съседните държави и за напредъка ѝ към членство в НАТО и ЕС, имат общ знаменател – етно-националната идентичност. Обективното разглеждане на тези проблеми и откритото представяне на истината в публичното пространство би спомогнало да се формира обществена нагласа вътре и вън от Република Македония, която може да принуди управляващите в Скопие да ревизират македонистката идеология,

сътворена в една безвъзвратно отминала епоха, и да продължат изграждането на новата държава в съответствие с предопределените ѝ исторически, географски и етнически реалности. Подценяването и премълчаването на тези проблеми от международната общност в бъдеще, независимо от това дали Република Македония ще бъде приета в НАТО и ЕС, обрича тази държава на перманентна конфликтност със своите съседи и най-вече с България.